

Avtal och attityder på Balkan

*En teoretiskt diskuterande fallstudie kring utvecklingen av
attityderna till EU i Serbien och Kosovo under tiden före och
efter Brysselavtalet*

Abstract

The Brussels agreement is generally regarded as a big step towards further EU-integration of the western Balkans. The creation of the agreement constitutes an important event in the relation between Serbia and Kosovo as well as in the European Union's relationship with the two countries. It is therefore of interest to discuss the potential impact of the agreement, especially when it comes to the attitudes of Serbs and Kosovars towards the EU.

This essay researches whether or not the attitudes towards the EU have changed from before and after the Brussels agreement and discusses, through relevant literature and theory, whether or not the Brussels agreement could have had an effect on the potential changes in EU-attitudes.

The study presents a case for the possibility of there being a potential impact of the Brussels agreement based on a model developed by the Swedish Institute of International Affairs and the assumptions of sociological institutionalist theory. This potential impact of the Brussels agreement is then problematized by using relevant literature to discuss what factors could strengthen or weaken this possible theoretical relationship between the agreement and EU-attitudes.

The results of the study are that the attitudes of Serbs and Kosovars had changed within the studied time period and, in general, become more EU-positive. Furthermore, the strongest motives for the developments of EU-attitudes, based on the existing literature being used in this essay, supported the potential effect of the Brussels agreement on the attitudes. More research is, however, needed on the subject and whether the agreement actually has had an effect on EU-attitudes or not is for further research to discover.

Nyckelord: Brysselavtalet, Serbien, Kosovo, EU, attityder, Belgrad-Pristina dialogen, feedback, intern effektivitet, extern effektivitet, EU-medlemskap, EU-integration.

Antal ord: 9987

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Frågeställning	1
1.2	Översikt över forskningsdesign	2
1.3	Tidigare forskning	3
1.4	Syfte och relevans	4
2	Teori och metod	6
2.1	Modell.....	6
2.2	Teori	7
2.3	Metod.....	8
2.4	Hypoteser	9
3	Material och avgränsningar	10
3.1	Material och operationalisering.....	10
3.2	Avgränsningar	11
3.3	Källkritisk diskussion	11
4	Bakgrund till Belgrad-Pristina dialogen och Brysselavtalet	13
5	Resultat	14
5.1	Serbien.....	14
5.1.1	Eurobarometern	14
5.1.2	Republic of Serbia Government European Integration Office.....	16
5.2	Kosovo.....	17
5.2.1	Kosovo European Perspective (“Survey of Awareness of the EU and European Integration in Kosovo”), maj 2014.....	17
6	Analys.....	20
6.1	Analys av resultatet	20
6.2	För och emot Brysselavtalets effekt på resultatet	22
6.2.1	Vad som talar för att Brysselavtalet ligger bakom resultatet	22
6.2.2	Vad som talar för att alternativa förklaringar ligger bakom resultatet	24
6.3	Återkoppling till tidigare forskning.....	26

7	Slutsats och förslag till vidare forskning.....	27
7.1	Slutsats och återkoppling till modellen	27
7.2	Förslag till vidare forskning.....	27
8	Referenser	29

1 Inledning

Mellan 2011 och 2013 medlade EU, genom sin utrikestjänst EEAS och sin högsta representant för utrikesfrågor, i Belgrad-Pristina dialogen. Dialogen hölls mellan Serbien och Kosovo och målet med samtalen var att normalisera den ansträngda relationen länderna emellan (EPRS 2019). EU:s medling ledde 19 april 2013 fram till Brysselavtalet, eller "First Agreement on principles governing normalization of relations" som avtalet egentligen heter, som innebar den önskade normaliseringen mellan länderna och för första gången beredde vägen för en fortsatt dialog dem emellan (ibid).

Avtalet har hyllats som en stor framgång för såväl unionen som för Serbien och Kosovo (Barlovac 2013). På senare tid har dock framgången ifrågasatts då den praktiska implementeringen av avtalet har visat sig svår (EUISS 2018). Det finns två konkurrerande perspektiv på huruvida Brysselavtalet var en framgång eller inte. Ett perspektiv fokuserar på det interna målet för EU att upprätta ett avtal om normalisering. I detta avseende är Brysselavtalet en framgång (Plänitz 2017). Det andra perspektivet fokuserar på den faktiska implementeringen av avtalet, alltså avtalets externa effekter. I detta avseende är Brysselavtalet "elite-captured", alltså upprättat av den politiska eliten i EU, Serbien och Kosovo, och har därmed låg folklig legitimitet och stöd, något som gör att avtalet istället ses som ett misslyckande (Plänitz 2017). I denna studie undersöks huruvida attityderna till EU i Serbien och Kosovo har förändrats från tiden före till tiden efter Brysselavtalet och utifrån Plänitz artikel och annan teoribildning och forskning diskuteras i vilken utsträckning som en förändrad inställning till unionen i de båda länderna skulle kunna bero på att Brysselavtalet har haft en attitydmässig effekt på serber och kosovarer.

Observera att jag i studien refererar till både Serbien och Kosovo som länder. Detta gör jag för att förenkla och jag avser inte att ta ställning i huruvida Kosovo är en suverän stat eller ej.

1.1 Frågeställning

Min frågeställning är tvådelad:

1. *Har den serbiska och kosovariska befolkningens attityd till EU ändrats/utvecklats under perioden före och efter Brysselavtalet?*
2. *I vilken utsträckning motiverar existerande litteratur och teoribildning att Brysselavtalet ligger bakom eventuella förändringar i attityder till EU?*

1.2 Översikt över forskningsdesign

I detta avsnitt görs en mindre sammanfattning över studiens forskningsdesign. För att besvara frågeställningen; *“Har den serbiska och kosovariska befolkningens attityd till EU ändrats/utvecklats under perioden före och efter Brysselavtalet?”* studeras opinions- och attitydundersökningar. Serbernas och kosovarernas inställning till EU före och efter Brysselavtalets upprättande undersöks för att se om det finns något skillnad i attityd mellan dessa tidpunkter och hur attityderna har utvecklats.

För att besvara frågeställningen; *“I vilken utsträckning motiverar existerande forskning och teoribildning att Brysselavtalet ligger bakom eventuella förändringar i attityder till EU?”* genomförs en analytisk diskussion av vad datan från opinionsundersökningarna har visat, vilken tar sin ansats i existerande teoribildning och litteratur för att diskutera vad som motiverar att Brysselavtalet skulle kunna ligga bakom de eventuella förändringarna i attityd till EU och vad som istället talar för alternativa förklaringsfaktorer.

Att Brysselavtalet skulle kunna ha påverkat serbernas och kosovarernas attityder till EU bygger på två teoretiska antaganden:

1. EU påverkar människors attityder till unionen till att bli mer positiva eller negativa beroende på om EU i samband med Brysselavtalet har presterat framgångsrikt eller ej. En framgångsrik prestation leder till att människor blir mer positiva till EU och tvärtom (feedback-mekanism).
2. Denna påverkan sker genom EU:s institutionella normbildande och attitydformande funktion (sociologisk institutionalistisk utgångspunkt).

Förväntningarna på resultatet av studien är utifrån dessa teoretiska utgångspunkter att serbernas och kosovarernas inställning till EU antingen har blivit mer positiv eller mer negativ och att detta är beroende av huruvida Brysselavtalet har varit en framgång eller ett misslyckande.

Vad avgör om EU har varit framgångsrika med Brysselavtalet eller ej? Detta baseras på Erik Plänitz studie om Belgrad-Pristina förhandlingarnas framgång. Plänitz menar att EU:s prestation både har varit framgångsrik och misslyckad i detta fall. EU:s prestation har varit framgångsrik med den “interna effektiviteten” men misslyckad med den “externa effektiviteten”. Utifrån detta menar jag att om det visar sig att attityderna har blivit mer EU-negativa så kan detta tänkas vara på grund av att det främst är misslyckandet med den externa effektiviteten som kan ha påverkat människors inställning till unionen. Om det istället visar sig att attityderna har blivit mer EU-positiva så menar jag att detta kan beror på att det främst är framgången med den interna effektiviteten som kan tänkas ha påverkat människors inställning till unionen.

Nedan följer en närmare redogörelse av de olika delarna av forskningsdesignen.

1.3 Tidigare forskning

En artikel av stor vikt för min uppsats är Erik Plänitz artikel "EU Mediation in the Belgrade-Pristina Dialogue Framing Mediation Success" (2017). I artikeln utvecklar Plänitz ett framework för att utvärdera och studera vad som kan räknas som en framgång i internationellt medlande. Detta framework används sedan för att utvärdera i vilka avseenden som EU:s medlande i Belgrad-Pristina dialogen med det efterföljande Brysselavtalet som resultat kan betraktas som en framgång av unionen eller ej. Plänitz presenterar att en lyckad medling av EU består av såväl intern som extern effektivitet. Intern effektivitet syftar på medlandets framgång ur ett EU-perspektiv. Medlandet har intern effektivitet om EU uppfyller sina målsättningar i en stor utsträckning genom sitt medlande och om det hela sker tids- och kostnadseffektiv. Extern effektivitet syftar på medlandets framgång ur ett medlingsperspektiv. Här studeras hur stora konfliktområden som avtalet som uppkommer av medlandet har "löst" och hur proportionella som de konfliktpreventiva åtgärderna är. Är både den interna och externa effektiviteten hög är EU:s medling otvivelaktigt en framgång men EU kan också vara framgångsrika i den ena aspekten men inte den andra (ibid). I fallet med EU:s medlande i Belgrad-Pristina dialogen kommer Plänitz fram till att denna prestation tillsammans med det efterföljande Brysselavtalet hade hög intern effektivitet men låg extern effektivitet (2017). EU var alltså framgångsrika i att uppnå sina egna mål men mindre framgångsrika i de mer praktiska följderna av medlingsinsatsen, här avtalets folkliga legitimitet (ibid). Längre fram i texten berörs hur denna studie utgör den teoribildning utifrån vilken Brysselavtalets potentiella effekt på serbers och kosovarers inställning till EU analyseras och diskuteras.

En studie som har berört EU:s internationella aktörskap och människors inställning till unionen är Ridvan Peshkopias artikel "An ally to the people: EU membership conditionality and Albanians' attitudes toward EU membership" (2020). Författaren undersöker huruvida det finns ett samband mellan i vilken mån som de krav som EU ställer på kandidatländer för att kunna söka EU-medlemskap av folket betraktas som gynnsamma i syfte att leda till demokratisering i kandidatlandet och det folkliga stödet för EU-medlemskap i det berörda landet. I studien undersöks kandidatlandet Albanien genom opinionsundersökningar som görs via telefon. Peshkopia finner ett positivt samband mellan de tillfrågade albanernas syn på gynnsamheten av EU:s krav på landet för att uppfylla det nationella intresset demokratisering och stödet för ett albanskt EU-medlemskap (ibid). I likhet med Peshkopias artikel undersöker jag också exempelvis stödet för EU-medlemskap och hur utvecklingen i detta skulle kunna bero på EU och dess prestationer. Skillnaden mellan studierna är att min studie avser att diskutera utvecklingen utifrån teoribildning och forskning medan Peshkopia gör en statistisk analys av huruvida ett samband existerar eller ej (ibid).

En annan studie av relevans är Marko Stojics artikel "Between Europhobia and Europhilia: Party and Popular Attitudes Towards Membership of the European Union in Serbia and Croatia" (2006). Likt min studie undersöker Stojic attityderna till EU över tid, mer specifikt inställningen till EU-medlemskap, i Serbien men Stojic väljer också att studera Kroatien. En skillnad från min studie är att Stojic huvudsakligen lägger fokus på EU-skepticismen i de båda länderna och skillnaden mellan olika samhällsgruppers attityder. Stojic tar också sin utgångspunkt i mer av en historisk institutionalistisk approach för att förstå attityderna till EU. Stojic betonar bland annat den "europeisering" som genom EU sker av unionens kandidatländer leder till att dessa bli mer EU-positiva. Resultatet av Stojic studie är att det har skett ett attityd-skifte i de båda länderna och att serber och kroater över tid har blivit mer positiva till EU-medlemskap (ibid). Detta resultat är av intresse för min uppsats då detta i

teorin ger förväntningarna att attityderna till EU har förbättrats i Serbien och Kosovo och att detta möjligen skulle kunna bero på EU:s inflytande i samband med Brysselavtalet.

1.4 Syfte och relevans

Min studie är en enstaka fallstudie av teoretisk diskuterande karaktär (Teorell och Svensson 2007, 82). Fallet är här EU:s prestation i samband med Belgrad-Pristina dialogen och avsikten är att diskutera hur inställningen till unionen har förändrats/utvecklats under tiden före och efter Brysselavtalet och om detta skulle kunna bero på denna prestation, förutsatt att attityderna har utvecklats överhuvudtaget. Prestationen är här vad EU genom sitt medlande nådde för resultat i Belgrad-Pristina dialogen. Här är detta resultat framför allt Brysselavtalet.

Syftet med studien är att undersöka den serbiska och kosovariska befolkningens potentiella förändring/utveckling i attityd till EU under tiden före och efter Brysselavtalet för att utifrån existerande teoribildning och forskning kunna diskutera om utvecklingen skulle kunna vara en följd av Brysselavtalet eller alternativa förklaringsfaktorer. I mer abstrakta termer så syftar min undersökning alltså till att utifrån teori och forskning diskutera och resonera kring den potentiella relationen mellan EU:s agerande och människors inställning till EU. Om den så kallade "abstraktionsgraden" för forskningsfrågan skulle öka skulle alltså forskningsfrågan i grund och botten beröra hur existerande litteratur och teori skulle motivera denna relation och huruvida EU-attityderna överhuvudtaget har förändrats under den studerade tidsperioden (Teorell och Svensson 2007, 46). Gällande *so what*-frågan, alltså varför det är relevant att genomföra den specifika studien ifråga, så finns det flera skäl till detta. Nedan följer ett svar på denna fråga genom att en diskussion kring studiens utomvetenskapliga respektive inomvetenskapliga relevans förs.

Den utomvetenskapliga relevansen syftar på studiens betydelse och relevans för samhället som stort i ljuset av rådande omvärldsförhållanden (Teorell och Svensson 2007, 18). Mitt fall är utomvetenskapligt relevant av flera anledningar. En av dessa är att då Serbien är ett kandidatland till EU (Europeiska kommissionen 2019b) och Kosovo är ett potentiellt kandidatland (Europeiska kommissionen 2019a) så har attityderna som befolkningen har gentemot EU i dessa länder avgörande betydelse för om EU:s utvidgning mot västra Balkan kommer att lyckas eller ej. Attityderna är också avgörande för Serbien och Kosovos politiska, ekonomiska och sociala utveckling för vilken respektive lands relation till EU kan tänkas vara mycket betydelsefull och för EU:s framtida möjligheter att agera som en aktör i området och lyckas med sina åtaganden. Attityderna till EU utgör nämligen den geopolitiska kontext i vilken unionen verkar. Större skepticism och missnöje med EU kan därmed försvåra EU:s möjligheter att prestera framgångsrikt inom olika områden som har med Serbien och Kosovo att göra.

Den inomvetenskapliga relevansen har att göra med i vilken utsträckning som en studie bidrar med något forskningsmässigt nytt (Teorell och Svensson 2007, 18). Studien måste alltså fylla en så kallad "forskningslucka" och studera något som inte tidigare har studerats, studera något på ett annat sätt än vad som tidigare gjorts eller med en annan ingång än vad tidigare studier har haft. Ett sätt som denna studie är inomvetenskapligt relevant är att Utrikespolitiska institutets modell används. Då modellen är ny (2019) är jag en av de första som arbetar med

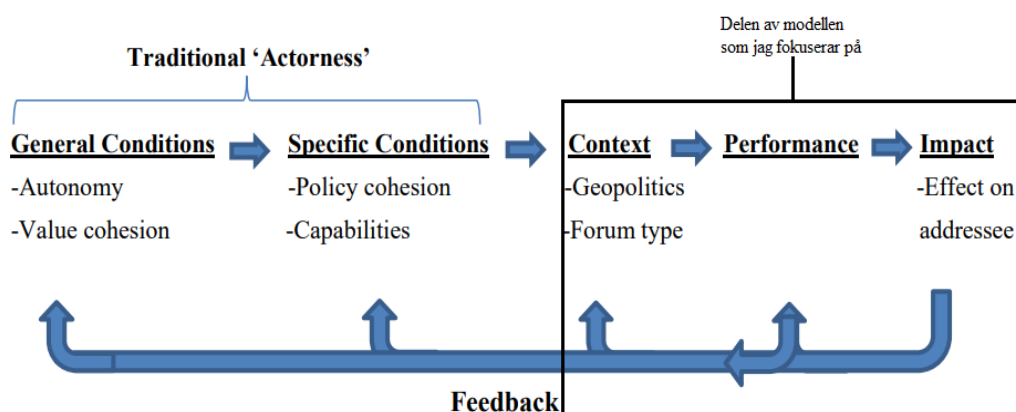

denna, något som gör min studie unik då denna skiljer sig från tidigare studier på området. Vidare finns det en forskningslucka för studier av feedback av EU:s prestationer och huruvida prestationerna skulle kunna tänkas påverka människors inställning till unionen. Denna forskningslucka fyller min studie genom att studera utvecklingen i EU-attityder under en tidsperiod inom vilken en sådan feedback skulle kunna ske genom Brysselavtalet och diskutera huruvida avtalet skulle kunna ha gett upphov till denna feedback eller om det finns alternativa förklaringsfaktorer.

2 Teori och metod

2.1 Modell

Utgångspunkten för min frågeställning är tanken om en så kallad “feedback-mekanism” i EU:s internationella aktörskap som presenteras av Mark Rhinard och Gunnar Sjöstedt vid Utrikespolitiska institutet (2019). Forskarna har utvecklat en modell kring hur EU:s internationella aktörskap bör studeras och utvärderas. I denna modell menar de att EU:s prestation på den internationella arenan, oavsett om den är framgångsrik eller misslyckad, ger så kallad “feedback” tillbaka till unionen och den kontext i vilken unionen verkar. Forskarna påpekar exempelvis att om EU presterar väl i genomförandet av sina internationella åtaganden så påverkar detta den geopolitiska kontext som EU verkar i på ett positivt sätt sett ur ett EU-perspektiv. Om EU inte presterar väl påverkas den geopolitiska kontexten istället på ett negativt sätt sett ur ett EU-perspektiv (ibid). I fallet med Brysselavtalet så skulle detta i teorin kunna innebära att den geopolitiska kontexten, som här kan sägas vara Serbiens och Kosovos attityd till EU, till följd av EU:s lyckade prestation avseende den interna effektiviteten kan tänkas ha förbättrats. EU:s “prestation” är alltså i detta fall Brysselavtalet och dess implementering. Nedan presenteras modellen som helhet och mer specifikt vilken del av modellen som jag fokuserar på.

Utrikespolitiska institutets modell över EU:s internationella aktörskap. Rhinard och Sjöstedt 2019.

Feedback-mekanismen i Rhinards och Sjöstedts modell behöver dock underbyggas. Vad är det mer precist som skulle kunna göra att EU:s prestation i ett visst fall har en påverkan på den geopolitiska kontexten? För att kunna besvara denna fråga anknyts modellen till relevant teoribildning kring institutioners påverkan.

2.2 Teori

I denna del redogörs för den använda teoribildningen i uppsatsen som säger något om varför Brysselavtalet överhuvudtaget skulle kunna ha haft en påverkan på människors attityder till EU. Det är med denna teoribildning i åtanke som uppsatsens resultat analyseras.

För att analysera forskningsfrågan används ett sociologiskt institutionalistiskt perspektiv då denna typ av institutionalism berör attityder och intressen, alltså det som jag är intresserad av att studera. Enligt den sociologiska institutionalismen formar institutioner, som exempelvis EU, hur människor tycker och tänker (Hall och Taylor, 1996). Detta kallas "den kognitiva dimensionen" av institutionell påverkan. Vidare menar sociologiska institutionalister att institutioner och kultur inte är separata ting utan är ömsesidigt konstituerande. Institutioner formar inte endast människors preferenser och beteenden utan även deras identiteter och målsättningar (ibid).

Utifrån den sociologiska institutionalismen är grunden i min studie att EU som institution i teorin skulle kunna påverka attityderna hos de som berörs av unionen. Tanken är att EU genom Belgrad-Pristina dialogen och det sedan upprättade Brysselavtalet skulle kunna påverka attityderna till EU hos den serbiska och kosovariska befolkningen. Genom EU:s prestation i detta fall som en framträdande institution skulle teorin mena att människors inställning till unionen formas och därmed i förlängningen även deras preferenser och målsättningar, något här kan sägas tas sig uttryck i exempelvis inställningen till EU-medlemskap för sitt land.

En del av teoribildningen i denna studie är Plänitz resultat kring Brysselavtalets höga interna effektivitet och låga externa effektivitet. För min studie innebär detta nämligen att ett skäl till möjligheten att datan visar att attityderna till EU har försämrats i Serbien och Kosovo, utifrån denna forskning, kan tänkas vara att det främst är misslyckandet med den externa effektiviteten som har påverkat människors inställning till unionen. Om attityderna till EU istället visar sig ha utvecklats till att vara mer positiva till EU efter Brysselavtalet kan detta tänkas bero på att det främst är framgången med den interna effektiviteten som har haft en påverkan på hur serberna och kosovarerna betraktar EU.

Det teoretiska sambandet mellan EU:s prestation (Brysselavtalet) och de serbiska och kosovariska attityderna till unionen bygger också på de förväntningar som framgår i Utrikespolitiska institutets modell för feedback-mekanismer. De förväntningar som modellen presenterar är kring hur framgången med en viss prestation relaterar till vilken typ av feedback som ges. Enligt modellen leder exempelvis en positiv/framgångsrik prestation till positiv feedback. I mitt fall skulle "positiv feedback" innebära att den geopolitiska kontexten ur ett EU-perspektiv förbättras, något som skulle visa sig genom att attityden till EU i datan har blivit mer positiv. "Förbättringen" av attityderna skulle utifrån mina teoretiska antaganden ske till följd av att det främst är den interna effektiviteten i detta fall som påverkar inställningen till EU och att Brysselavtalet därmed gör att fler positiva associationer skapas med EU. Förutsatt att det istället främst är den externa effektiviteten som påverkar inställningen till EU skulle det motsatta gälla och Brysselavtalet, som då skulle ses som ett misslyckande, skulle generera negativ feedback. Detta skulle speglas i ett minskat stöd för exempelvis EU-medlemskap i Serbien och Kosovo efter Brysselavtalet.

Vilka är förväntningarna på datan utifrån denna existerande teoribildning? Antingen så är förväntningen att: EU:s framgång i den interna effektiviteten har påverkat attityden till EU positivt då EU skickar signaler om att unionen kan uppnå sina mål och hjälpa de båda länderna att lösa konflikten emellan dem, närma sig EU och ge serberna respektive kosovarerna en bättre framtid. Detta bör exempelvis innebära att stödet för EU-medlemskap i Serbien och Kosovo har ökat. *Eller* så är förväntningen att: EU:s misslyckande i den externa effektiviteten har påverkat attityden till EU negativt då EU skickar signaler om att unionen i praktiken har svårt att översätta sina geopolitiska målsättningar/bestämmelser till faktiskt resultat och att unionen därmed i praktiken inte kan lösa konflikten länderna emellan och förbättra livet för serberna och kosovarerna. Detta bör i så fall speglas av att stödet för till exempel EU-medlemskap i Serbien och Kosovo har minskat.

2.3 Metod

För att studera forskningsfrågan används en hypotetisk-deduktiv metod. Denna metod innebär att forskaren börjar i en hypotes för att sedan härleda vilka empiriska konsekvenser (observerbara implikationer) som följer av denna (Teorell och Svensson 2007, 50). Alltså används deduktion för att ställa upp hypoteser kring ett visst fall och konstatera vad som kunskapsmässigt logiskt går att konstatera utifrån dessa. Grunden för min studie bygger på en sådan ansats. För min del följer denna av den sociologiska institutionalismen som menar att institutioner har normativa och attitydmässiga implikationer. Mina hypoteser bygger också på idén kring feedback-mekanismen från Rhinards och Sjöstedts modell och hur denna är påverkad av EU:s prestation i ett visst fall. Den deduktiva grunden för mina hypoteser blir därmed som följande:

1. EU är en institution
2. Institutioner påverkar, formar och skapar normer, identiteter och attityder
alltså
3. EU påverkar attityder

Vidare gäller:

1. Framgångsrika prestationer av EU ger positiv feedback till den geopolitiska kontext i vilken EU verkar
2. Brysselavtalet var en framgång av EU
alltså
3. Brysselavtalet ger positiv feedback till den geopolitiska kontext i vilken EU verkar

Samma sak gäller om EU har misslyckats med sin prestation i ett visst fall. Då ges istället negativ feedback till den geopolitiska kontext i vilken EU verkar.

Efter att de empiriska konsekvenserna som följer av hypotesen har klargjorts genomförs utifrån den hypotetisk-deduktiva metoden en empirisk undersökning för att induktivt studera huruvida de förväntade konsekvenserna föreligger eller inte (Teorell och Svensson 2007, 50). Med andra ord följer av detta en slutsats som bygger på såväl deduktion som induktion. I

studien används konkurrerande hypoteser. För att avgöra vilken av dessa som har starkast stöd studeras vilken hypotes som stämmer mest in på det empiriska materialet (ibid).

2.4 Hypoteser

Studien har två olika konkurrerande hypoteser:

- A. Att attityderna till EU har blivit mer positiva
- B. Att attityderna till EU har blivit mer negativa

De observerbara implikationer som skulle stödja hypotes A är att stödet för EU-medlemskap har ökat i de båda länderna och att fler upplever att en EU-integration skulle vara något gynnsamt.

De observerbara implikationer som skulle stödja hypotes B är att stödet för EU-medlemskap har minskat i de båda länderna och att fler upplever att en EU-integration skulle vara missgynnande.

Det finns också en möjlighet att attityderna inte har förändrats. Detta skulle motsäga den sociologiska institutionalistiska teorin och förväntningarna utifrån Utrikespolitiska institutets modell.

3 Material och avgränsningar

3.1 Material och operationalisering

För att undersöka om attityderna gentemot EU har förändrats och utvecklats under den studerade tidsperioden före och efter Brysselavtalet, och i så fall hur, studeras opinions- och attitydundersökningar i Serbien och Kosovo som behandlar respektive befolknings inställning till unionen. Därefter analyseras detta resultat utifrån mina teoretiska utgångspunkter och diskuteras utifrån existerande litteratur. Den studerade tidsperioden är snäv, huvudsakligen mellan 2012 och 2014. Det finns två skäl till detta. Det första är att om tidsperioden utvidgas så blir det mycket svårare att diskutera sannolikheten att Brysselavtalet skulle kunna ha påverkat människors attityder. Om exempelvis även 2015 skulle inkluderas i den studerade tidsperioden så skulle det vara svårt att diskutera just Brysselavtalets potentiella inverkan på människors attityder då flyktingkrisen som pågick vid denna tidpunkt med största sannolikhet har en så påverkan på människors inställning till EU att eventuella uppgångar och nedgångar i attityder till EU som i teorin skulle kunna bero på Brysselavtalet inte skulle synas i datan för detta år. Att studera människors attityder tätt inpå avtalets upprättande är alltså att föredra. Det andra skälet är att det finns begränsat med existerande data och att jag måste förlita mig på den data som finns. Exempelvis är det svårt att hitta data från tiden innan Brysselavtalets upprättande som dessutom är jämförbar mellan de båda länderna.

Operationaliseringen av attityden/inställningen till EU varierar delvis från källa till källa. Anledningen till detta är för att attityderna till EU kan tänkas komma i uttryck på olika sätt och olika opinionsundersökningar ställer delvis olika frågor till människor i syfte att undersöka inställningen till unionen i Serbien respektive Kosovo. Huvudsakligen läggs dock fokus på de tillfrågades inställning till EU-medlemskap för sitt land och i vilken utsträckning som de tillfrågade anser att det egna landet skulle gynnas av en EU-integration. En anledning till varför dessa operationaliseringar används är för att dessa är vedertagna i redan existerande forskning kring EU-attityder, något som exemplifieras av de presenterade studierna i avsnittet "Tidigare forskning" (ex. Peshkopia 2020). För att undersöka i vilken mån som en förändring eller utveckling har skett i attityderna och inställningen till EU studeras upp- respektive nedgången i procentenheter.

3.2 Avgränsningar

För arbetet med denna uppsats har ett flertal nödvändiga avgränsningar varit tvungna att göras. En avgränsning har med den begränsade tidsramen för uppsatsarbetet att göra. Begränsad tid, tillsammans med begränsade resurser, gör att det är svårt att på egen hand samla in den empiriska datan genom exempelvis enkäter och intervjuer av serber och kosovarer. Till följd av detta bygger denna studie på redan insamlad data. Detta kan med andra ord ses som en nödvändighet för att forskningsfrågan skall kunna undersökas inom ramen för min uppsats. Inte desto mindre finns det både fördelar och nackdelar med att använda sig av redan existerande material. Fördelen med den data som används är att de som har genomfört de olika attityd- och opinionsundersökningarna är professionella och vet hur dessa typer av undersökningar ska genomföras. Detta gör att det överlag finns en hög tillförlitlighet i de mätningar som har gjorts och i materialet som stort. Nackdelen med att min studie bygger på redan existerande data är att studien blir begränsad av det material som finns. För att undersöka min forskningsfråga om attityderna har förändrats och utvecklats måste denna förändring i inställning bygga på de frågor kring inställningen till EU som har ställts i opinionsundersökningarna. Detta innebär att operationaliseringen av attityder och deras förändring måste göras utifrån de frågor som har ställts, inte utifrån de som egentligen hade varit ideala att ställa med hänsyn till forskningsfrågan; frågor som direkt berör Brysselavtalets attitydmässiga påverkan.

Även en utrymmesmässig avgränsning har varit tvungen att göras. Det har nämligen varit nödvändigt att begränsa mängden material att studera för att inte arbetet ska bli alltför omfattande och för att fokus ska kunna läggas på den data som är central för min undersökning. Detta har bland annat gjort att fokus har lagts på attityderna som serberna och kosovarerna har till EU istället för att också undersöka och diskutera huruvida Brysselavtalet skulle kunna ha påverkat de tillfrågades syn på Belgrad-Pristina dialogen eller på det andra landet. Det främsta skälet till att i min uppsats studera attityden till EU har att göra med att Utrikespolitiska institutets modell används som teoribildning och att denna fokuserar på EU.

3.3 Källkritisk diskussion

Då det inte är jag själv som har genomfört attityd-undersökningarna med serberna och kosovarerna krävs det att inta en källkritisk hållning gentemot det studerade materialet. Survey-undersökningar kan, precis som alla andra typer av källor, vara snedvridna och förmedla en icke-korrekt bild av människors åsikter och attityder. Exempelvis så har Eurobarometern kritiserats för att vara vinklad till EU:s fördel. I artikeln "How the Eurobarometer Blurs the Line between Research and Propaganda" redogör författarna Martin Höpner och Bojan Jurczyk för att Eurobarometern, till synes aktivt, ställer frågor till de tillfrågade som leder till svar som stödjer EU-integration (2015). Författarna visar i sin artikel att frågorna som ställs i Eurobarometern snedvrider resultaten till att vara mer positiva till EU. Att snedvridningen är så pass vanligt förekommande och att denna vinkling aldrig sker i en mer EU-skeptisk riktning menar författarna kan tyda på att snedvridningen sker systematiskt (ibid). För min egen studie är jag medveten om denna risk att resultaten av Eurobarometern tenderar att spegla mer positiva än negativa attityder till EU och har därmed ett kritiskt

förhållningssätt till den använda datan. Exempelvis studeras datan från Eurobarometern i relation till likande data från en serbisk statlig myndighet (SEIO). Det kritiska förhållningssättet gäller också för de andra opinionsundersökningarna då dessa skulle kunna vara snedvridna i något avseende.

Vidare försöker jag genomgående i min uppsats att vara så transparent som möjligt i hur forskningsfrågan har studerats. Min forskning avser med andra ord allt leva upp till det vetenskapliga kravet på intersubjektivitet, alltså att det ska vara så tydligt som möjligt hur man som forskare har gått tillväga och vilka premisser som gäller för studien ifråga (Teorell och Svensson 2007, 54). Den bakomliggande idén är att andra forskare skulle kunna reproducera min studie och komma fram till samma resultat (ibid).

4 Bakgrund till Belgrad-Pristina dialogen och Brysselavtalet

Det följande är en redogörelse för den geopolitiska kontext i vilken EU verkade i samband med unionens medlande i Belgrad-Pristina dialogen. Relationen mellan Serbien och Kosovo och bakgrunden till dialogen och Brysselavtalet presenteras nedan.

Det har länge funnits en spänning mellan Kosovo och Serbien. När länderna var en del av Jugoslavien kände sig kosovoalbanerna förnekade självstyre då Kosovo inte fick vara en egen republik utan istället var en serbisk provins (Globalis 2016). Detta väckte ett stort missnöje hos albanerna som utgör cirka 90% av befolkningen i Kosovo i jämförelse med serberna som endast utgör en minoritet och lever i egna enklaver i Kosovo. Serberna hade ett intresse av att behålla Kosovo serbiskt då de såg Kosovo som en serbisk provins som albaner hade övertagit. Den starka nationalismen ledde till otaliga övergrepp och mycket våld mellan de två etniska grupperna under 1980- och 1990-talet (ibid). Det hela eskalerade och mellan 1998 och 1999 härjade ett krig i Kosovo (NE 2020). Under den efterföljande tiden rådde det politisk turbulens i Kosovo. I februari 2008 utropade Kosovo på egen hand sig självständigt. Kosovos självständighet är omstridd och strax över hundra länder erkänner Kosovo som ett eget land, däribland majoriteten av EU:s medlemsländer. Serbien och till Serbien närstående länder som exempelvis Ryssland erkänner dock inte Kosovos självständighet (ibid).

2011 började Serbien och Kosovo, med EU:s medling, föra en dialog med varandra (NE 2020). Belgrad-Pristina dialogen ledde 19 april 2013 fram till det så kallade Brysselavtalet mellan länderna (Vasovic 2013). Avtalet innebar en normalisering av förbindelserna länderna emellan och det beslutades kring ett flertal punkter (NE 2020). Bland annat accepterade Belgrad att Pristina rättmätigt har den politiska makten över de fyra kosovariska kommunerna med en serbisk majoritetsbefolkning i utbyte mot att dessa kommuner ska tillåtas ett omfattande självstyre (ibid). Det beslutades också att Serbien eller Kosovo vare sig får blockera eller uppmuntra andra till att blockera den andra statens väg mot ett EU-medlemskap (Vasovic 2013). Trots att avtalet inte har undertecknas av länderna, utan endast har blivit antaget i de nationella parlamenten i Serbien och Kosovo, så har Brysselavtalet hyllats som en stor framgång för EU och ett stort steg närmare EU-medlemskap för de båda länderna (NE 2020). Vissa ser också Brysselavtalet som Belgrads de facto erkännande av Kosovos självständighet (BBC 2018). Avtalet har dock mött en del motstånd, framför allt bland serbiska och albanska nationalisterna som har protesterat mot avtalets godkännande i de nationella parlamenten (NE 2020). I kölvattnet av Brysselavtalet har trots detta fler avtal upprättats mellan Serbien och Kosovo (BBC 2015). Utöver detta öppnade EU till följd av Brysselavtalet upp för samtal om EU-medlemskap med Serbien i januari 2014 (BBC 2018).

5 Resultat

I detta avsnitt presenteras resultaten av de olika attityd- och opinionsundersökningar som gjorts kring utvecklingen i den serbiska respektive kosovariska befolkningens inställning till EU under tidsperioden före och efter Brysselavtalet.

5.1 Serbien

5.1.1 Eurobarometern

Eurobarometern är en del av generaldirektoratet för kommunikation inom EU och svarar inför EU-kommissionen (Europeiska kommissionen 2020a). "Standard Eurobarometern", som studeras här, består av 1000 face-to-face intervjuer per land kring allt rörande EU som publiceras i rapporter två gånger per år (Europeiska kommissionen 2020d). För att undersöka den serbiska befolkningens utveckling i attityd till EU studeras Eurobarometern från maj 2012 (nr 77) till november 2014 (nr 82). 2012 valdes som startår då detta var det första året som Serbien studerades i en Eurobarometer.

I Eurobarometern finns två relevanta empiriska indikatorer på serbernas inställning till EU. Dessa är stödet för EU-medlemskap och synen på gynnsamheten av en serbisk EU-integration. Indikatorerna studeras i alla Eurobarometrarna under den studerade tidsperioden och det finns därmed en hög validitet i datan från de olika åren. Det är nämligen samma frågor som har ställts i de olika barometrarna och datan kan därmed verkligen sägas spegla utvecklingen i attityden till EU. Nedan följer utvecklingen i EU-attityder speglade av de nämnda empiriska indikatorerna.

Generellt sett, tror du att (ditt lands) medlemskap av Europeiska Unionen skulle vara...?
Serbien (från 05/2012 - 11/2014)

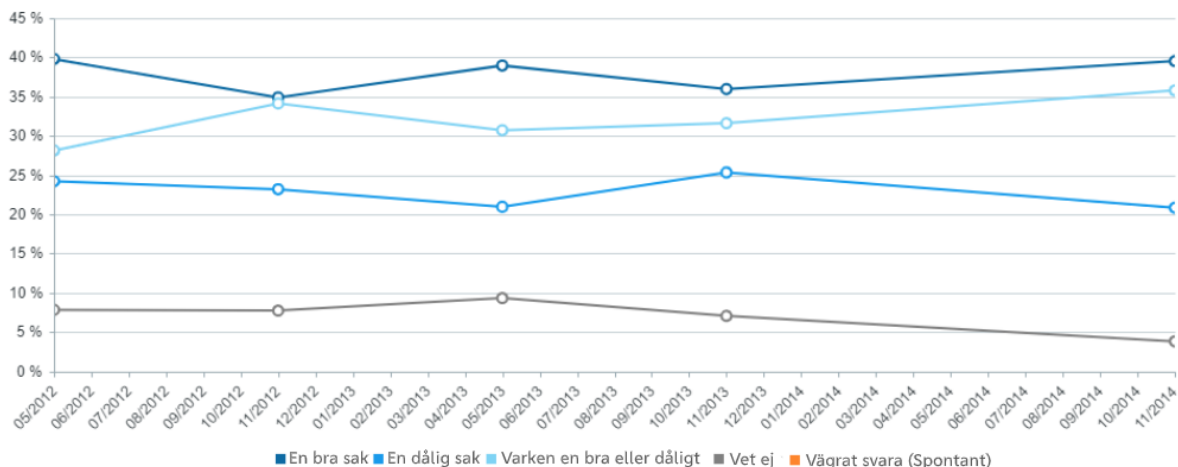

Diagram 1. Visar synen på EU-medlemskap i Serbien (2012-2014). Europeiska kommissionen 2020c.

Utifrån denna graf går det att observera att det skedde en uppgång på några procentenheter i andelen som ansåg att EU-medlemskap skulle vara positivt för Serbien samtidigt som färre ansåg att ett EU-medlemskap skulle vara någonting dåligt för landet mellan hösten 2012 och våren 2013, alltså efter Brysselavtalets upprättande. Det skedde sedan en omvänd trend under 2013 för att sedan återigen vända och uppmäta mer positiva och färre negativa attityder till ett serbiskt EU-medlemskap under 2014. Sammantaget ökade de positiva attityderna och de negativa attityderna minskade mellan 2012 och 2014. De positiva attityderna ökade med 5 procentenheter mellan hösten 2012 och hösten 2014. De positiva attityderna är dock oförändrade i jämförelse med hur den positiva inställningen till EU-medlemskap såg ut under våren 2012. De negativa attityderna minskade mellan 2012 (mätningens början) och 2014 med cirka 5 procentenheter. Anmärkningsvärt är att det under denna period skedde en stor ökning (över 5 procentenheter) i andelen individer som anser att ett serbiskt EU-medlemskap vare sig skulle vara något bra eller dåligt för landet.

"Med allt inräknat, skulle du säga att (ditt land) skulle gynnas eller missgynnas av att vara medlem i EU?"

Serbien (från 05/2012 - 11/2014)

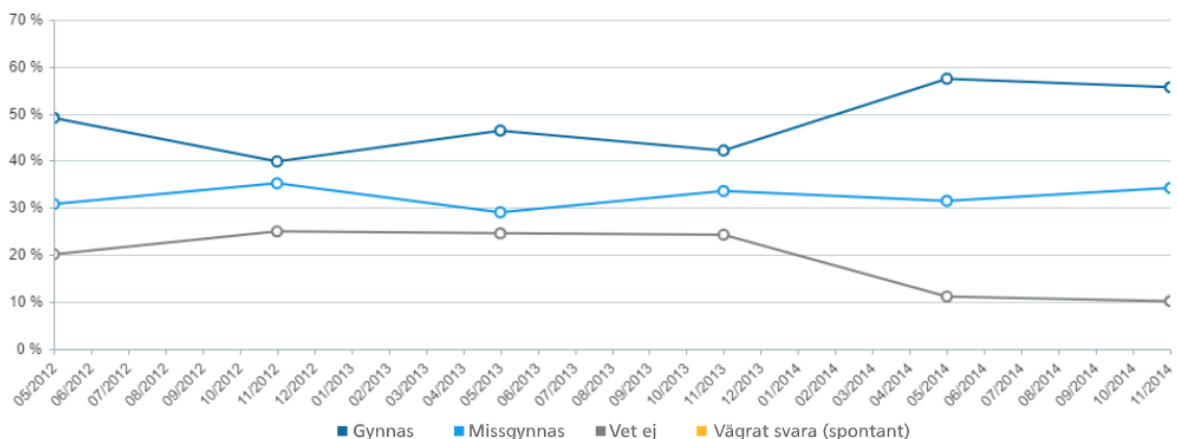

Diagram 2. Visar synen på gynnsamheten av en serbisk EU-integration (2012-2014). Europeiska kommissionen 2020b.

I denna graf syns en tydlig utveckling mellan hösten 2013 och våren 2014. Andelen serber som menar att Serbien skulle gynnas av ett EU-medlemskap ökade från cirka 42-43% till cirka 57-58%. Samtidigt var trenden för andelen serber som menar att Serbien inte skulle gynnas av ett EU-medlemskap stabil under denna tidsperiod, trots att det skedde en mindre nedgång. En stor nedgång under denna tidsperiod skedde i andelen serber som svarade att de inte visste hurvida Serbien skulle gynnas av ett EU-medlemskap eller inte. Denna nedgång ser ungefär ut att motsvara uppgången i svaren "gynnas". Detta tyder på att fler serber under tidsperioden blev säkrare på att Serbien skulle gynnas av ett EU-medlemskap. Uppgången sker under samma tid som upprättandet av Brysselavtalet och de övriga avtalen och EU-samtalen som uppkom i kölvattnet av detta. Intressant är att det var lite av en motsatt trend under 2013 trots att denna trend inte överhuvudtaget är lika stark som den senare. Det verkar alltså som om det som skedde under perioden mellan hösten 2013 och våren 2014 har haft störst attitydmässig inverkan.

5.1.2 Republic of Serbia Government European Integration Office

Republic of Serbia Government European Integration Office (SEIO) är en serbisk statlig myndighet som genomför två opinionsundersökningar varje år för att studera den serbiska befolkningens inställning till EU och utvecklingen i denna över tid (MEI 2020). Den undersökning som studeras här är från december 2014. Anledningen till att jag har valt att studera just denna är för att den täcker perioden innan Brysselavtalets upprättande till efter att länderna enades kring avtalet men innan flyktingkrisen 2015 och de konsekvenser som uppkom till följd av denna. Undersökningen har genomförts med 1015 slumpmässigt valda vuxna serbiska medborgare genom "face-to-face" intervjuer i vilka deltagarna har svarat på frågor från en strukturerad frågeblankett (SEIO 2014). Nedan presenteras resultat från undersökningen ifråga.

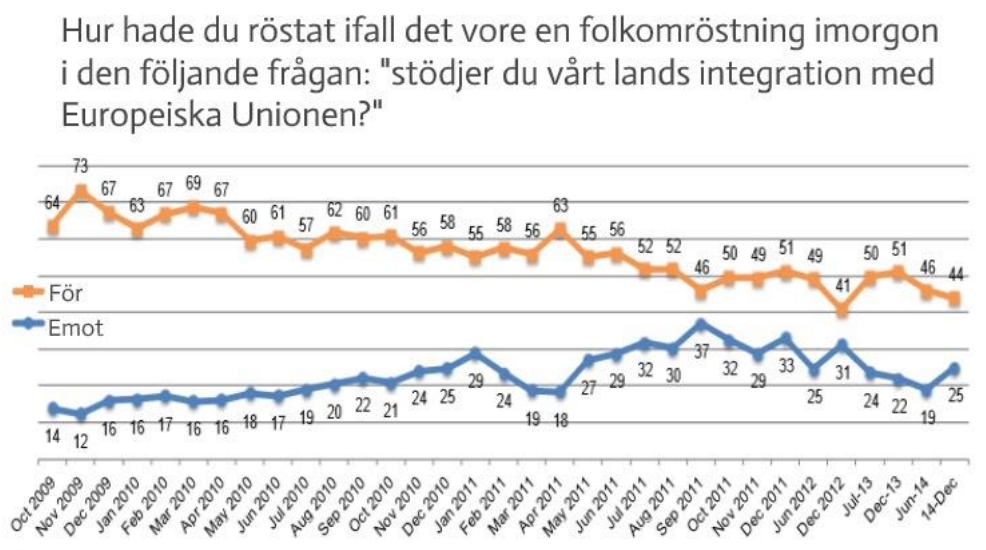

Diagram 3. Visar stödet för EU-medlemskap i Serbien (2009-2014). SEIO 2014

Utifrån undersökningen går det att observera att det, bortsett från att det med ett fåtal undantag har skett en nedgång i stöd för EU-medlemskap hos den serbiska befolkningen, så

skedde det en uppgång i stöd på 9 procentenheter samtidigt som det skedde en nedgång i andelen som inte stödjer ett serbiskt EU-medlemskap på 7 procentenheter mellan december 2012 och juli 2013. Inom denna tidsperiod upprättades Brysselavtalet. Den uppåt- och nedåtgående trenden fortsätter in i december 2013 för att sedan avta under 2014 där stödet för EU-medlemskap istället har minskat med följden att motståndet mot ett sådant medlemskap ökar för första gången sedan 2012.

5.2 Kosovo

5.2.1 Kosovo European Perspective (“Survey of Awareness of the EU and European Integration in Kosovo”), maj 2014

Denna undersökning utfördes av UBO consulting på beställning av “The EU perspective in Kosovo project” (EUPK) som agerar på uppdrag av EU-kontoret i Kosovo och Kosovos ministerium för Europeisk integration (2014). Rapporten presenterar resultatet av opinions- och attitydundersökningar i Kosovo mellan maj 2010 och maj 2014. Kvantitativa face-to-face surveys utfördes med en grupp på 1500 kosovarer vars sammansättning är representativt för landet som helhet (EUPK 2014). Nedan följer en redogörelse för undersökningsresultaten i rapporten.

”Ifall det imorgon vore en folkomröstning angående Kosovos medlemskap i EU, skulle du personligen rösta?” // Treårig trend

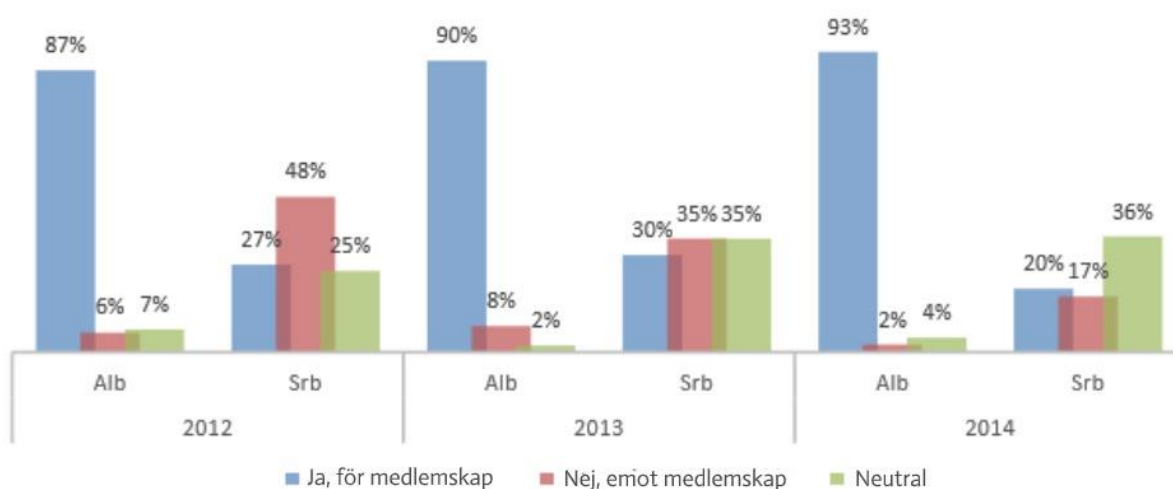

Diagram 4. Visar hur kosovoalbanerna och kosovoserberna skulle rösta i en folkomröstning om kosovariskt EU-medlemskap (2012-2014). EUPK 2014

I den ovanstående grafen presenteras utvecklingen i inställningen till ett kosovariskt EU-medlemskap. Bland kosovoalbanerna finns det här en tydlig positiv trend. Mellan 2012 och 2014 ökade andelen kosovoalbaner som skulle rösta ja i en folkomröstning kring EU-medlemskap med 6 procentenheter. Förutom en mindre uppgång i andelen som skulle rösta nej så har det också skett en tydlig minskning i andelen kosovoalbaner som skulle rösta nej eller neutralt. År 2014 var det endast 2% av kosovoalbanerna som skulle rösta nej till ett EU-medlemskap. I jämförelse skulle 6% rösta nej till detta 2012. Serberna i Kosovo är överlag betydligt mer skeptiska till ett kosovariskt EU-medlemskap men även här finns det en tydlig trend. Mellan 2012 och 2014 minskade andelen serber som skulle rösta nej till ett EU-medlemskap med hela 31 procentenheter. Samtidigt har dock andelen serber som skulle rösta ja minskat med 7 procentenheter och andelen neutrala vuxit med 11 procentenheter under samma period.

"I vilken grad skulle Kosovos integration med EU vara fördelaktig?"
 ("Väldigt fördelaktig" + "fördelaktig" svar) trend prognos

Diagram 5. Visar synen på gynnsamheten av en kosovarisk EU-integration (2010-2014 och prognos för 2015-2017). EUPK 2014.

I denna graf visas andelen av hela den kosovariska befolkningen som menar att en kosovarisk EU-integration skulle vara fördelaktigt för landet. Efter att det har varit en nedåtgående trend mellan 2010 och 2012 så har denna trend vänt till att efter 2012 ha en positiv ökning. Skulle denna trend fortsätta så skulle, allt annat lika, 80% av kosovarerna mena att det skulle vara fördelaktigt om Kosovo integrerades med EU. Vändningen i trenden sammanfaller med Brysselavtalets upprättande.

"Tror du att ett medlemskap i EU skulle gynna dig personligen, eller ej?"
(Mycket gynnsamt + något gynnsamt svar) trend prognos

Diagram 6. Visar upplevd personlig gynnsamhet av ett kosovariskt EU-medlemskap (2010-2014 och prognos för 2015-2017). EUPK 2014.

Grafen ovan visar denna andelen kosovarer under perioden 2010-2014 som svarade att ett EU-medlemskap skulle gynna dem personligen. Här har det skett en tydlig positiv ökning. I detta fall har andelen ökat med över 10 procentenheter. Trenden är också uppåtgående. Den starkaste ökningen skedde mellan 2013 och 2014. Ökningen sker under samma tid som Brysselavtalets upprättande.

6 Analys

I denna del analyseras resultatet utifrån uppsatsens teoretiska utgångspunkter. Teoribildning och relevant litteratur används sedan för att sedan diskutera vad som skulle kunna ligga bakom resultatet; Brysselavtalet eller alternativa förklaringsfaktorer. En återkoppling till tidigare forskning görs också.

6.1 Analys av resultatet

I det stora hela har attityderna till EU förändrats och blivit mer positiva från tiden före till tiden efter Brysselavtalet (2012-2014). Detta gäller för både serberna och kosovarerna. För inställningen till EU-medlemskap tyder den ovanstående datan på att en nedåtgående utveckling i stödet för EU-medlemskap i Serbien vände under den studerade tidsperioden. Det verkar dock som om ökningen i andelen tillfrågade som är för ett EU-medlemskap och den samtidiga minskningen i andelen mot EU-medlemskap endast skedde som en potentiell kortsiktig konsekvens av Brysselavtalet eller någon alternativ förklaringsfaktor då denna utveckling bland de tillfrågade serberna vände igen under 2014. Det kan tänkas att det finns olika skäl till denna utveckling bland serberna. Förutsatt att Brysselavtalet ligger bakom förändringen i attityd så kan misslyckandet med den externa effektiviteten ha tagit fart i opinionen under 2014, då denna kan tänkas framträda efter att lite längre tid har gått sedan avtalet, eller så har andra händelser i världen eller i Serbien haft en inverkan på människors attityder till EU-medlemskap vid denna tidpunkt.

Bland kosovarerna har utvecklingen i inställningen till EU-medlemskap inte varierat lika mycket som i undersökningen med serberna utan "trenden" har varit tydligare, åtminstone bland kosovoalbanerna. Med kosovoalbanerna skedde det en ständig ökning i stödet för EU-medlemskap under den studerade tidsperioden medan motståndet mot detta minskade, trots en mindre uppgång under 2013. Bland kosovoserberna svängde stödet för EU-medlemskap en hel del och minskade totalt. Det skedde dock en kraftig minskning i andelen motståndare till detta samtidigt som andelen neutrala ökade starkt. Detta tyder på att färre serber är emot ett kosovariskt EU-medlemskap men fler har heller inte blivit positivt inställda till detta utan istället förhåller sig desto fler neutrala i frågan. En anledning till denna utveckling bland serberna skulle kunna vara att en del av Brysselavtalet var att Serbien och Kosovo inte får förhindra varandra att söka EU-medlemskap. Detta skulle kunna skicka signaler att ett krav för ett serbiskt EU-medlemskap är att inte förneka och ställa sig emot ett kosovariskt EU-medlemskap. Attityderna bland serberna angående ett kosovariskt EU-medlemskap kan därmed tänkas bli mer neutrala utan att serberna blir mer positiva till att Kosovo söker ett EU-medlemskap. Ett neutralt förhållningssätt kan då vara ett sätt att markera att det inte finns någon fientlighet gentemot ett EU-medlemskap för Kosovo men att man inte heller stödjer detta.

Gällande utvecklingen i andelen serber och kosovarer som menar att ett EU-medlemskap skulle vara gynnsamt eller icke-gynnsamt för sitt land tyder utvecklingen i Serbien på att fler har blivit säkrare kring att ett EU-medlemskap skulle gynna landet. Detta reflekteras i den starka uppgången i "gynnsamt"-svar och den starka nedgången i andelen osäkra. Utvecklingen i Kosovo är också märkbart mer EU-positiv då det under den studerade tidsperioden är såväl fler som anser att EU-integration skulle vara gynnsamt för landet som fler som menar att de själva personligen skulle gynnas av ett kosovariskt EU-medlemskap. För både serberna och kosovarerna kan det konstateras att ökningen i andelen av de tillfrågade som ser EU-medlemskap som någonting gynnsamt överlag är större än ökningen i andelen tillfrågade som är för ett EU-medlemskap för sitt land bland serberna och kosovarerna.

Utifrån det ovan presenterade resultatet går det att konstatera att hypotes A har stärkts medan hypotes B har förkastats. Anledningen till detta är för att attityderna till EU i Serbien och Kosovo har blivit mer positiva snarare än negativa. Det verkar med andra ord som om främst framgången med den interna effektiviteten i samband med Brysselavtalet bör ha haft störst påverkan på serberna och kosovarernas inställning till EU, förutsatt att avtalet har haft en effekt på inställningen till EU, då attityderna till unionen överlag har blivit mer positiva i Serbien och Kosovo. I praktiken har dock troligtvis även misslyckandet med den externa effektiviteten haft en effekt på serbernas och kosovarernas inställning till EU. Något som stödjer detta är att det var protester mot avtalet när det upprättades. Detta behandlas längre fram i texten.

Gällande begränsningarna med mitt svar så är en av dessa att min studie endast fokuserar på vissa aspekter av människors inställning till EU. Det finns många andra sätt att undersöka attityder på och andra aspekter av inställningen till EU kan vara minst lika intressanta att studera. En annan begränsning är den relativt snäva studerade tidsperioden som gör att Brysselavtalets möjliga långsiktiga påverkan på människors inställning till EU inte fångas in i studien då detta inte skulle kunna visa sig i den studerade datan.

Något som är relevant att diskutera är huruvida upp- respektive nedgångarna i procentenheter är stora eller ej. Förutsatt att Brysselavtalet har påverkat serbernas och kosovarernas attityder men dessa inte har förändrats i en särskilt stor utsträckning är frågan om avtalet endast ger en liten effekt på människors attityder eller om den begränsade förändringen beror på något annat. Gällande stödet för EU-medlemskap i Serbien och Kosovo så har detta överlag ökat i båda länderna men bara med några procentenheter. I jämförelse är ökningen i andelen som anser att EU-integration är någonting gynnsamt större och ligger närmare 10% i såväl Serbien som Kosovo. Även om ökningen i båda fall tyder på förbättrade attityder till EU verkar Brysselavtalet inte ha gett upphov till någon revolution i inställningen till EU, om nu avtalet har haft någon effekt överhuvudtaget det vill säga. Det tåls därför att fundera kring; om det är EU:s framgång med den interna effektiviteten som främst kan tänkas ha påverkat människors attityder till att bli mer EU-positiva, varför har inte ökningen varit större? Som jag nämner senare i texten så skulle det faktum att få serber och kosovarer har riktigt god kännedom kring Brysselavtalets innehåll kunna vara av betydelse (CSDRI 2019). Om få vet vad fördelarna med Brysselavtalet är för det egna landet och känner till EU:s roll i medlandet mellan de två länderna finns det en stor risk att avtalet inte får en särskilt stor attitydmässig inverkan på människor. Möjligtvis får Brysselavtalet endast en effekt på serbernas och kosovarernas inställning till EU när fler är helt bekanta med avtalets innehåll. En annan aspekt som också kan tänkas vara av vikt är rapporteringen kring avtalet. I detta avseende finns det främst två saker som kan tänkas påverka Brysselavtalets påverkan; hur mycket som medier rapporterar kring Brysselavtalet och hur olika nyhetskällor med mera speglar avtalet och dess innehåll. Ju

mer medier rapporterar kring Brysselavtalet, desto mer kunskap får befolkningen kring avtalet och desto större effekt kan avtalet därmed också tänkas få på vad folk tycker och tänker kring EU. Vidare bör attityderna påverkas av i vilken utsträckning som olika nyhetsmedier betonar framgången med den interna effekten eller misslyckandet med den externa effekten. Kring detta behövs mer forskning.

6.2 För och emot Brysselavtalets effekt på resultatet

I syfte att resonera kring huruvida Brysselavtalets skulle kunna ha gett upphov till den EU-positiva utvecklingen i serbernas och kosovarearnas attityder förs nedan en diskussion kring vad som, utifrån teoribildning och existerande litteratur, skulle kunna tala för att Brysselavtalet ligger bakom resultatet och vad som istället skulle kunna tala för alternativa förklaringsfaktorer. Den litteratur som hänvisas till i detta avsnitt används för att stärka eller försvaga det potentiella samband mellan Brysselavtalet och utvecklingen i EU-attityder som teoribildningen lyfter fram skulle kunna existera. "Litteratur" syftar här på relevant forskning, medierapportering och teoribildning.

6.2.1 Vad som talar för att Brysselavtalet ligger bakom resultatet

Ett sätt som det skulle gå att stödja att Brysselavtalet ligger bakom förbättringen i attityd till EU är genom att undersöka i vilken utsträckning som Brysselavtalet sammanfaller med ländernas nationella intressen. Om Brysselavtalet förmår att uppnå de nationella målsättningarna i ett land bör det finnas goda skäl till att EU:s prestation i detta fall betraktas positivt och att EU som helhet, som gett upphov till detta positiva resultat, därmed bör ses i en bättre dager. I artikeln "The Brussels Agreement and Serbia's National Interests: A Positive Balance Sheet?" undersöker Filip Ejdus i vilken utsträckning som Brysselavtalet sammanfaller med att uppnå de nationella intressena i Serbien (2014). Enligt Ejdus uppnådde/skyddade Serbien tre essentiella nationella intressen i och med Brysselavtalet: förbättrat internationellt anseende och en påskyndning av Serbiens EU-integration, att skapa en bättre miljö för beskyddandet av kosovoserberna och att uppnå ett avtal (Brysselavtalet) som omfattar dessa nationella intressen men som samtidigt inte erkänner Kosovo som en självständig stat (ibid). De nationella intressena härleder Ejdus ur den serbiska konstitutionen från 2006, den nationella säkerhetsstrategin från 2009 och två dokument antagna av den serbiska regeringen: "the Kosovo Platform" och "the Resolution on Kosovo" (ibid).

I vilken mån överensstämmer de nationella intressen som, utifrån Ejdus artikel, Brysselavtalet hjälper till att uppnå och skydda med den serbiska befolkningens intressen i relation till Kosovofrågan? Förutsatt att de nationella hjärtefrågor som Brysselavtalet skyddar och serberna egna hjärtefrågor överensstämmer bör slutsatsen kunna dras att Brysselavtalet är gynnsamt utifrån den serbiska befolkningens intressen, något som bör belägga att befolkningen skulle få mer positiva attityder till EU. Utifrån undersökningen "Serbian Hearts and Minds on Kosovo" menar 71,7% av de tillfrågade serberna att de inte skulle erkänna Kosovo om detta skulle vara nödvändigt för att gå med i EU (CSDRI 2019). Detta visar att det är av mycket stor betydelse för serberna att närma sig EU utan att erkänna Kosovo som en

självständig stat. Gällande frågan om beskyddandet av kosovoserberna så framgår det enligt undersökningen att även detta är mycket viktigt för serberna. 89% av serber menar nämligen att ett garanterande och respekterande av kosovoserbernas rättigheter är det viktigaste i samband med upprättandet av ett avtal om normaliserande av relationen mellan Serbien och Kosovo. Vidare menar 61,4% av de tillfrågade serberna att frågan kring att Serbiens EU-integration inte ska gå förlorad i samband med ett avtal med Kosovo är viktig. Detta tyder på att upprätthållandet av Serbiens EU-process är viktigt för det serbiska folket i samband med förhandlingarna med Kosovo (ibid). Sammanfattningsvis verkar det finnas en omfattande överensstämmelse mellan de serbiska nationella intressena som framgår i Filip Ejodus artikel och de intressen som den serbiska befolkningen har. Alltså bör Brysselavtalet ha varit gynnsamt för serberna, något som stödjer att avtalet skulle kunna ligga bakom förbättringen i attityd till EU.

Ytterligare något som talar för att det är Brysselavtalet som har påverkat de tillfrågades attityder till EU är den tidsmässiga aspekten. Under den studerade tidsperioden (2012-2014) är det nämligen få andra stora politiska, ekonomiska eller sociala händelser förutom Brysselavtalet som kan tänkas ha påverkat serbernas och kosovarernas inställning till EU. Utifrån BBC:s tidslinje över "key events" i Kosovo nämns endast en annan betydelsefull händelse under tidsperioden; att EU, USA och Turkiet i september 2012 avslutar sin granskande roll över Kosovos regering som de har haft sedan 2008 (BBC 2019). Det är dock svårt att se hur detta senare i tid, främst mellan 2013 och 2014, skulle leda till ett ökat stöd för EU-medlemskap och fler som anser att kosovarisk EU-integration skulle vara någonting gynnsamt för landet och dem själva.

För Serbien rapporteras en större händelse under tidsperioden i BBC:s tidslinje för landet. I valet 2012 segrar serbiska nationalisterna på bekostnad av EU-positiva partier (BBC 2018). Detta bör om något ha inneburit mer EU-skeptiska vindar bland den serbiska befolkningen under den studerade tidsperioden. Till viss del kan detta också ha skett då resultaten av opinionsundersökningarna från Eurobarometern och SEIO tyder på en försämring av attityderna till EU under 2012 men under 2013 vände utvecklingen till att bli mer EU-positiv. Detta tyder på att om valresultatet i Serbien hade någon effekt på serbernas inställning till EU så skedde denna endast under 2012 och verkar inte ha haft någon större påverkan under 2013 och framåt då det istället kan tänkas vara Brysselavtalet som har påverkat folks attityder. Utöver det serbiska valet 2012 rapporterar BBC inte om någon större händelse av relevans som inte har att göra med Belgrad-Pristina dialogen och Brysselavtalet. Sammanfattningsvis är det svårt att hävda att något annat under den studerade tidsperioden skulle ha påverkat attityderna till EU än Belgrad-Pristina dialogen och det efterföljande Brysselavtalet då det vare sig i Serbien eller Kosovo har skett en betydelsefull händelse som tydligt kan ha haft en påverkan på resultaten av de ovan presenterade attityd- och opinionsundersökningarna.

Citat från serbiska och kosovariska politiker skulle kunna sammankoppla Brysselavtalet med de mer EU-positiva attityderna hos serberna och kosovarerna utifrån diskussionen ovan. Kosovos premiärminister Hashim Thaci sade exempelvis att: "this agreement will help us heal the wounds of the past" (BBC 2013). Detta citat tyder på att Brysselavtalet bär stor känslomässig och politisk betydelse för kosovarerna. Serbiens premiärminister Ivica Dacic sade att: "This is so far the most favourable text for the Serbian side", något som stärker vikten av avtalet för serberna (Barlovac 2013). När det kommer till de av Brysselavtalet efterföljande samtalen om ett serbiskt EU-medlemskap uttryckte Marko Djuric, rådgivare till den serbiska regeringen, att: "the process of accession with all its reforms it brings with itself has an effect of healing on our society. So we need it for our own domestic reasons because

we want to contribute to a wider European cause” (Euronews 2014). Detta citat stödjer betydelsen de efterföljande samtalen om EU-medlemskap för landet och att Serbien vill bidra till det europeiska projektet. Slutligen finns det även ett relevant citat från Tim Ash, chefen för marknadsforskning vid Standard Bank. Om Brysselavtalet säger Ash att det är: “likely to be taken as a positive by the market, as this will further anchor reforms in Serbia” (Vasovic och Pawlak 2013). Att en expert menar att Brysselavtalet troligtvis kommer ha en positiv effekt på marknaden styrker att avtalet också skulle kunna ha påverkat människors attityder i en positiv riktning, också då avtalet kommer att stödja reformer i Serbien.

6.2.2 Vad som talar för att alternativa förklaringar ligger bakom resultatet

Något som skulle kunna tala emot att det är Brysselavtalet som har orsakat förbättringen i EU-inställning är att det är relativt få serber som är bekanta med Brysselavtalets innehåll (CSDRI 2019). I “Serbian hearts and minds on Kosovo” framgår det att 62,3% av de tillfrågade serberna inte är bekanta med innehållet av Brysselavtalet. I jämförelse är 37,7% av serber mycket eller ganska bekanta med avtalets innehåll (ibid). Denna okunskap kring Brysselavtalets innehåll talar emot att det är avtalet som har påverkat människors attityder till EU då det i praktiken troligtvis inte endast är det faktum att Brysselavtalet har upprättats som skulle leda till positiv feedback till unionen utan med största sannolikhet skulle avtalets innehåll också ha betydelse för folks attityder till EU. Som nämnt i ovanstående avsnitt så sammanfaller Brysselavtalet med de serbiska nationella intressena, som också visar sig vara folkets intressen. Om serberna dock inte är medvetna om att avtalets innehåll försvarar de egna intressena bör det inte ske en “översättning” av Brysselavtalet till mer EU-positiva attityder. Då bör snarare Brysselavtalet inte ha en särskilt stor effekt och det kan istället tänkas att andra faktorer kan ha haft en påverkan på människors inställning till EU.

För kosovarerna är situationen något annorlunda. En majoritet av de tillfrågade i alla etniska grupper i Kosovo hade generella/översiktliga kunskaper om Brysselavtalets innehåll (NDI 2014). I detta fall har frågan ställts om vilka ämnen som berörts av avtalet och inte om de tillfrågades självupplevda kunskaper om avtalet (som i undersökningen med serberna). I praktiken kan det dock tänkas att de faktiska kunskaperna är av större betydelse än de självupplevda i hur människor betraktar Brysselavtalet och i större utsträckning även EU. I detta avseende framstår det som om kosovarerna har mer kunskaper kring Brysselavtalets innehåll än serberna, något som skulle kunna tala för att Brysselavtalet har haft en större effekt på kosovarernas attityder än serbernas. Kosovarerna kan därmed tänkas göra mer aktiva val i svaren på frågorna kring inställningen till EU baserat på Brysselavtalet än vad serberna kan tänkas göra. Dock hade samma frågor behövts ställas till samtliga tillfrågade för att avgöra huruvida kosovarerna i själva verket har bättre kunskaper kring avtalet än serberna.

En alternativ förklaringsfaktor till den mer EU-positiva inställningen i de båda länderna är privatekonomiska skäl. En teoretisk utgångspunkt som skulle motivera att dessa skäl är betydelsefulla för människors agerande och inställning till saker och ting är rational choice institutionalism. Enligt denna institutionalism gör människor strategiska val utifrån på förhand givna intressen som för det mesta omfattar personlig vinning i någon mån, många gånger ekonomisk vinning (Hall och Taylor 1996). Det är utifrån dessa intressen som människor formulerar sina målsättningar och preferenser (ibid). Något som skulle stödja den ekonomiska förklaringsfaktorn är att 81% av kosovarer anser att EU bidrar till ekonomisk

utveckling och över 40% av kosovarer anser att EU skulle skapa mer jobb och förbättra den ekonomiska situationen i Kosovo (EUPK 2014). Vidare anser 71% av kosovarna att ett EU-medlemskap skulle hjälpa den kosovariska ekonomin (ibid). När det kommer till de mest populära svaren år 2014 bland serberna kring vad EU innebär för dem så menar 47% av de tillfrågade att EU innebär en bättre framtid för unga och 36% menar att EU innebär fler jobbmöjligheter (SEIO 2014). En bättre framtid för unga kan betyda en mångfald av saker men åtminstone motiveringen kring jobbmöjligheter är nära sammanbundet med människors privata ekonomi. Privatekonomiska motiveringar för exempelvis EU-medlemskap är med andra ord mycket framträdande hos serberna och kosovarna. Frågan är dock om det är dessa motiveringar som kan ha lett till de mer EU-positiva attityderna till EU mellan 2012 och 2014. Varför skulle attityderna påverkas under denna tidsperiod? Det som kan tänkas motivera detta är om ländernas BNP per capita skulle gå ned under dessa år, något som gör att de ekonomiska fördelarna med exempelvis ett EU-medlemskap blir extra viktiga. Enligt Världsbanken har dock både Serbiens och Kosovos BNP per capita uttryckt i PPP, alltså befolkningens köpkraft, ständigt ökat under tidsperioden 2012-2014 (2019). Detta skulle kunna tala emot denna alternativa förklaringsfaktor. I detta avseende är Brysselavtalet en bättre förklaring till de förbättrade attityderna till EU då förändringen i attityder från tiden före till tiden efter avtalet bättre motiveras av avtalet som upprättades under denna tidsperiod än eventuella ekonomiska faktorer i Serbien och Kosovo vid denna tid.

Något annat som talar emot att Brysselavtalet har lett till mer positiva attityder till EU är att det bland annat i Belgrad har skett protester mot avtalet. Om attityderna till EU har förbättras bör det således inte vara på grund av Brysselavtalet. Enligt journalisten Milos Mitrovic demonstrerade några tusen serber, huvudsakligen delar av den serbiska ortodoxa kyrkan, konservativa grupper och ett fåtal ledare för kosovoserberna (2013). Demonstranterna menade, och demonstrerade mot, att Brysselavtalet de facto innebar erkännandet av Kosovos självständighet. Det framgår dock också att det fanns en stor enighet mellan regeringen och de största serbiska partierna, såväl de regerande som de oppositionella, kring att avtalet var någonting positivt för Serbien då det möjliggör beskydd av kosovoserberna och ett framsteg mot en serbisk EU-integration (ibid). Frågan blir då om demonstranterna var en högljudd minoritet eller representerar attityderna hos majoriteten av serberna. Detta har betydelse för om demonstrationerna endast är ett uttryck för att även misslyckandet med den externa effektiviteten kan ha haft ett visst genomslag på människors attityder eller om demonstrationerna är ett bevis på att det inte är Brysselavtalet som har lett till de mer EU-positiva attityderna. Mitrovics artikel tyder på att det tidigare bäst stämmer överens med verkligheten. Det framgår nämligen att det finns en bred politisk enighet kring avtalets fördelar, även bland den politiska oppositionen som annars skulle kunna tänkas vara drivande i kritiken mot regeringen. Demonstranterna verkar i relation till detta framstå som ett mindre antal konservativa grupperingar. Dessutom upplevs det som om det faktum att regeringen och de stora politiska partierna är eniga och att mindre grupper demonstrerar visar på ett inslag av misslyckandet med den externa effektiviteten snarare än något annat. Anledningen till detta är för att misslyckandet med den externa effektiviteten i samband med Brysselavtalet tog sig i uttryck som att avtalet var "elite-captured", alltså upprättat av den politiska eliten och inte folkligt förankrat (Plänitz 2017). Att den stora majoriteten av högt uppsatta politiker är eniga och att mindre, kanske också mer "folkliga", grupper demonstrerar kan tänkas vara en avspiegling av detta. Det hade dock krävts mer undersökning kring vilka som demonstranterna mer specifikt var och huruvida resten av befolkningen stödde demonstrationerna eller inte.

6.3 Återkoppling till tidigare forskning

För att återkoppla till Peshkopias studie går det att göra några konstateranden utifrån resultatet och analysen i min uppsats. I min analysdel visar det sig att Brysselavtalet bidrar till upprätthållandet av de serbiska nationella intressena och att dessa intressen motsvarar de målsättningar som den serbiska befolkningen har för landet. Peshkopias studie skulle stödja att detta talar för möjligheten att Brysselavtalet har legat bakom den förbättrade inställningen till bland annat EU-medlemskap i Serbien, något som stärker min diskussion kring vad som talar för avtalets potentiella påverkan på attityderna.

Med Stojics studie så existerar det här en viss överensstämmelse med resultatet av min uppsats. Resultatet av min studie visar på att attityderna till EU har blivit mer positiva i Serbien och Kosovo. Detta överensstämmer med förväntningarna utifrån Stojic studie som visar på en mer EU-positiv utveckling i bland annat Serbien. Det krävs dock mer bevis för att belägga att de mer positiva EU-attityderna skulle vara en följd av den "europeiseringseffekt" som Brysselavtalet i teorin kan ha haft på befolkningen i de båda länderna, något som annars kan tänkas vara förväntningen utifrån Stojics undersökning.

7 Slutsats och förslag till vidare forskning

7.1 Slutsats och återkoppling till modellen

För att sammanfatta är svaret på min forskningsfråga att attityderna till EU har förändrats och framför allt utvecklats i en mer EU-positiv riktning i Serbien och Kosovo under den studerade tidsperioden före och efter Brysselavtalet. Med andra ord stärks hypotes A medan hypotes B förkastas. Dessa slutsatser kan dock problematiseras med hänvisning till min analys och uppsatsens begränsningar. Vidare verkar främst den interna effektiviteten ha fått genomslag på människors inställning till EU, förutsatt att Brysselavtalet har haft en effekt på attityderna överhuvudtaget, då attityderna har blivit mer EU-positiva och detta skulle tala för att EU:s prestation i detta fall kan ha lett till positiv feedback för den geopolitiska kontexten i vilken Belgrad-Pristina dialogen sker. Den externa effektiviteten kan dock också ha haft en viss betydelse, något som exemplifieras av de serbiska demonstrationerna mot avtalet. Min tolkning, utifrån diskussionen kring vad som talar för respektive emot Brysselavtalets effekt på resultatet, är att utvecklingen i attityderna främst motiveras av Brysselavtalets potentiella påverkan. Alternativa förklaringsfaktorer problematiserar att avtalet kan ha haft en effekt på attityderna men det är tveksamt om de bättre förklarar utvecklingen i attityd under tidsperioden än vad Brysselavtalet gör utifrån den studerade litteraturen.

För att återkoppla till Utrikespolitiska institutets modell så tyder resultatet av denna uppsats och den efterföljande analysen på att det skulle kunna existera någon typ av feedback-mekanism i EU:s utrikespolitiska aktörskap i detta fall. Att Brysselavtalets kan ha haft en effekt på attityderna till EU, åtminstone kortsiktigt, ges nämligen starkast motiveringar för och ingen alternativ förklaringsfaktor ger en bättre förklaring till den förbättrade inställningen till unionen. Det krävs dock fler studier kring ämnet för att dra mer nyanserade och säkrare slutsatser.

7.2 Förslag till vidare forskning

Utifrån undersökningen går det att konstatera att det behövs forskas mer kring Brysselavtalets potentiella påverkan på serbernas och kosovarernas inställning till EU och kring effekten som EU:s utrikespolitiska aktörskap kan få på hur människor betraktar unionen. Mer forskning krävs exempelvis kring den feedback som kan uppkomma av EU:s internationella agerande

och hur denna skulle kunna påverka olika aspekter av unionen och dess omgivning. Min studie hade även behövts kompletteras med kvalitativa studier, framför allt intervjuer med serber och kosovarer för att till exempel närmare undersöka vilken påverkan som den externa effektiviteten kan ha haft på folks syn på EU.

Något som hade behövts forskas vidare om är huruvida det existerar ett kausalt samband mellan Brysselavtalet och människors attityder till EU. Här hade exempelvis studier rörande den serbiska och kosovariska medierapporteringen kring Brysselavtalet behövts. Dessa studier hade såväl kompletterat min egen studie som gett en mer nyanserad bild av hur EU:s agerande kan påverka den geopolitiska kontexten genom feedback-mekanismen.

Det hade också varit intressant att studera närmare huruvida serbernas och kosovarernas identiteter förändras mellan tiden före och tiden efter Brysselavtalet, exempelvis i vilken utsträckning som fler betraktar sig själva som européer. Den sociologiska institutionalismen hävdar nämligen att institutioner också påverkar människors identiteter (Hall och Taylor 1996), något som gör att EU:s prestation i detta fall inte bara skulle kunna påverka hur serberna och kosovarerna betraktar EU utan även hur de betraktar sig själva.

8 Referenser

Barlovac, Bojana. 2013. Kosovo and Serbia Reach Historic Deal in Brussels. *BalkanInsight*. 19 april. <https://balkaninsight.com/2013/04/19/kosovo-and-serbia-may-seal-eu-deal/> (Hämtad 2020-5-11).

BBC. 2013. Serbia and Kosovo reach EU-brokered landmark accord. *BBC*. 19 april. <https://www.bbc.com/news/world-europe-22222624> (Hämtad 2020-5-12).

BBC. 2015. Kosovo and Serbia sign 'landmark' agreements. *BBC*. 26 augusti. <https://www.bbc.com/news/world-europe-34059497> (Hämtad 2020-5-5).

BBC. 2018. *Serbia profile - Timeline*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-17913357> (Hämtad 2020-5-6).

BBC. 2019. *Kosovo profile - Timeline*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-18331273> (Hämtad 2020-5-6).

Center for social dialogue and regional initiatives (CSDRI). 2019. Normalization of relations between Belgrade and Pristina from citizens perspective - What we know and what we feel?. *Serbian Hearts and Minds on Kosovo, October 2019*: 1-30.

Ejdus, Filip. 2014. The Brussels Agreement and Serbia's National Interests: A Positive Balance Sheet?. *Policy Briefs Serbia, April 2014*: 1-10.

EU Perspective in Kosovo (EUPK). 2014. *Survey of Awareness of the EU and European Integration in Kosovo*. <http://www.uboconsulting.com/publications/Survey%20of%20Awareness%20of%20the%20EU%20and%20European%20Integration%20in%20Kosovo%20EUPK%202014.pdf> (Hämtad 2020-5-8).

Euronews. 2014. Serbia's politicians in Brussels to kick-off talks on joining EU. *Euronews*. 21 januari. <https://www.euronews.com/2014/01/21/serbia-s-politicians-in-brussels-to-kick-off-talks-on-joining-eu> (Hämtad 2020-5-13).

European Parliamentary Research Service (EPRS). 2019. *Serbia-Kosovo relations: Confrontation or normalisation?*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635512/EPRS_BRI\(2019\)635512_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635512/EPRS_BRI(2019)635512_EN.pdf) (Hämtad 2020-5-7).

European Union Institute for Security Studies (EUISS). 2018. *Belgrade and Pristina: lost in Normalisation?*.

<https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%205%20Belgrade%20and%20Pristina.pdf> (Hämtad 2020-5-7).

Europeiska kommissionen. 2019a. *European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations: Kosovo*. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/kosovo_en (Hämtad 2020-5-18).

Europeiska kommissionen. 2019b. *European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations: Serbia*. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/serbia_en (Hämtad 2020-5-18).

Europeiska kommissionen. 2020a. *Directorate-General for Communication*. https://ec.europa.eu/info/departments/communication_en (Hämtad 2020-5-6).

Europeiska kommissionen. 2020b. *Eurobarometer Interactive: benefit from being a member of the European Union*. <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/chartType/lineChart/themeKy/4/groupKy/313/savFile/7> (Hämtad 2020-5-6).

Europeiska kommissionen. 2020c. *Eurobarometer Interactive: membership of the European Union*. <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/getChart/chartType/lineChart/themeKy/3/groupKy/312/savFile/54> (Hämtad 2020-5-6).

Europeiska kommissionen. 2020d. *Public opinion*. <https://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm> (Hämtad 2020-5-6).

Globalis. 2016. *Konflikter: Kosovo*. <https://www.globalis.se/Konflikter/Europa/Kosovo> (Hämtad 2020-5-3).

Hall, Peter A. & Taylor, Rosemary C. R., 1996. "Political Science and the Three New Institutionalisms". *Political Studies* 44(5): 936–957.

Höpner, Martin och Bojan Jurczyk. 2015. How the Eurobarometer Blurs the Line between Research and Propaganda. *MPIfG Discussion Paper 15/6*: 1-26.

Mitrovic, Milos. 2013. Protest against the Brussels agreement. *Ibna*. 10 maj. <https://balkaneu.com/protest-brussels-agreement/> (Hämtad 2020-5-8).

National Democratic Institute (NDI). 2014. *Kosovar Attitudes on the 2013 Brussels Agreement between Kosovo and Serbia*. <https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI-Kosovo-Feb-2014-Public-Opinion-Research-on-Brussels-Agreement.pdf> (Hämtad 2020-5-18).

Nationalencyklopedin. 2020. *Kosovo*. <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/kosovo> (Hämtad 2020-05-17).

Peshkopia, Ridvan. 2020. An ally to the people: EU membership conditionality and Albanians' attitudes toward EU membership. *European Societies*. Vol. 22 Issue 2: 266-289.

Plänitz, Erik. 2017. EU Mediation in the Belgrade-Pristina Dialogue Framing Mediation Success. *Journal of Regional Security* (2018), 13:1: 65–96.

Republic of Serbia Government European Integration Office (SEIO). 2014. *EUROPEAN ORIENTATION OF THE SERBIAN CITIZENS*.
https://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/opionio_poll_dec_14.pdf (Hämtad 2020-5-7).

Rhinard, Mark och Gunnar Sjöstedt. 2019. The EU as a Global Actor: A new conceptualisation four decades after ‘actorness’. *UI paper 2019 (6)*: 1-28.

Serbian Ministry of European Integration (MEI). 2020. *About us*.
<https://www.mei.gov.rs/eng/ministry/about-us/> (Hämtad 2020-5-8).

Stojic, Marko. 2006. Between Europhobia and Europhilia: Party and Popular Attitudes Towards Membership of the European Union in Serbia and Croatia. *Perspectives on European Politics and Society Vol. 7, No. 3*: 312–335.

Teorell, Jan – Svensson, Torsten, 2007. Att fråga och att svara. Samhällsvetenskaplig metod. Malmö: Liber.

Vasovic, Aleksandar och Justyna Pawlak. 2013. EU brokers historic Kosovo deal, door opens to Serbia accession. *Reuters*. 19 april. <https://www.reuters.com/article/us-serbia-kosovo-eu/eu-brokers-historic-kosovo-deal-door-opens-to-serbia-accession-idUSBRE93I0IB20130419> (Hämtad 2020-5-12).

Vasovic, Aleksandar. 2013. Serbia and Kosovo agree not to block EU paths - accord. *Reuters*. 19 april. <https://www.reuters.com/article/us-serbia-kosovo-eu-path/serbia-and-kosovo-agree-not-to-block-eu-paths-accord-idUSBRE93I0TE20130419> (Hämtad 2020-5-12).

Världsbanken. 2019. *GDP per capita, PPP (current international \$) - Kosovo, Serbia*.
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?end=2015&locations=XK-RS&start=2011&view=chart> (Hämtad 2020-5-17).